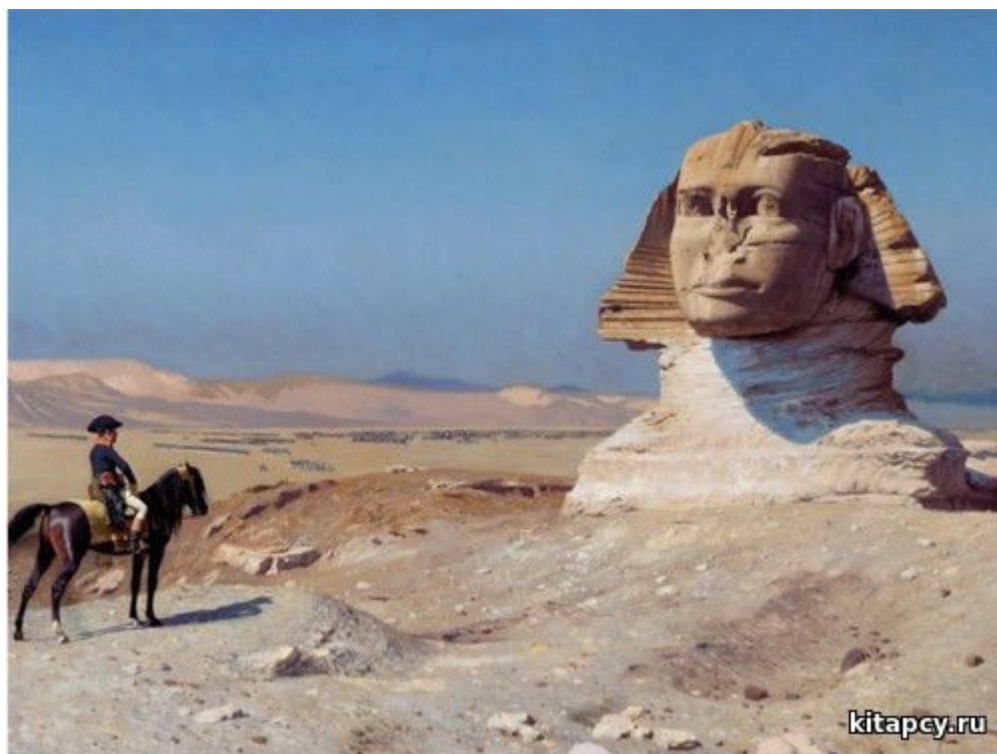

Napoleonyň basybalylaryna çenli musulmanlar piramidalaryň syryny nämüçin çözüp bilmedi?

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Napoleonyň basybalylaryna çenli musulmanlar piramidalaryň
syryny nämüçin çözüp bilmedi? NAPOLEONYŇ BASYBALYLARYNA ÇENLI
MUSULMANLAR PIRAMIDALARYŇ SYRYNY NÄMÜÇIN ÇÖZÜP BILMEDI?

*Günbatarly taryhçylar piramidalaryň doly musulman agalygynda
bolan döwrüni «ýitirim bolan müňýyllyk» hasaplaýar. Eýse,
hakyktdanam şeýlemi?*

Ilki bilen-ä, musulmanlaryň piramidalara bolan garaýşyna we çemeleşmesine dogry düşünmek herek. Ownuk-uşak birnäçe binanyň ýykylan we uly piramidalaryňam ýykylmaga synanyşylan wagtlarynyň bolandygyny inkär edip bolmaz.

Beýleki bir tarapdan Gurhan okaýan adamlaryň hemmesi-de, birnäçe sürede Müsüriň agzalýandygyny gowy bilýär.

Şoň üçinem Müsür we bu ýer boýunça aýdylanlar Gurhany aňlamak üçin diýseň möhümdir.

Omar ibn Abdyleziz ýaly käbir döwlet ýolbaşçylary we Bagdady, el-Idrisi ýaly käbir alymlar sebiti içgin öwrenipdir.

Birnäçe yslam medeniýeti Müsürdäki bu binalara gyzyklanma bildirdi. Düşünmäge synanyşdy we möhüm işleri amala aşyrdy, emma syryny çözüp bilmedi.

Mysal üçin, Harun Reşidiň ogly halyf Mamun piramidalara zyýan ýetirmezden içini barladan we bu binalara içgin gyzyklanma bildiren halyfdy.

Kyptylaryň Gadymy Müsüriň mirasdüşerleridigini Günbatar XIX asyrda ullakan açyş ýaly edip ýaýradan bolxa, munuň şeýledigi musulmanlaryň arasynda bireýýämden bäri bilinýän zatdy.

Kypty gepleşiginiň faraonyň gepleşik dili diýip kesgitlenendigini Bagdadyň «el-Ifade wel-Itibar» eserlerinden görýäris.

- **Musulmanlaryň piramidalaryň gurluşygyna bolan çemeleşmesi**

Piramidalaryň gurluşygy musulmanlar üçin tapmaçady. Käbir çeşmelerde bu binalaryň Ýusup pygamber ýa-da Idris pygamber tarapyndan gurdurylandygy barada aýdylýar.

Suýuty piramidalar hakda Ibn Watwata salgylanyp, piramidalaryň gurluşygyny şu sözler bilen beýan edýär:

«Piramidalary müsürliler salypdyr. Bulardan iki sanysy iň ulusy bolup, ikisi-de Gizede ýerleşýär. Nuhuň tupanyndanam oň Müsüriň mäliklerinden Suraýd ibn Selhuk ibn Şarýak düýş görenden soňra bu piramidalary gurdurandygy aýdylýar.

Gören düýşüni bilgiçlere ýordurandan soň birnäçe ybadathana we piramids gurduran Suraýd bu piramidalaryň we ybadathanalaryň içine ýylgyzlyry simwollaýan suratlar çekdiripdir.

Başga bir rowaýatda bolsa Germes (Idris pygamber) tarapyndan gurlandygy aýdylýar. Her piramida dörtburçluk binýatda konus şeklinde gurlup, piramidanyň gurluşygynda ulanylýan her bir daşyň ululygy 2,5 metr uzynlykda, 1 metr galyňlykdadyr.

Juda berk we inžener-gurluşyk taýdan bu piramidalar üstünden şunça wagt geçendigine garamazdan şindizem dim-dik dur.

Piramidalaryň içinde birgiden otaglar bolupdyr, her otag bir ýylgyzyň adyny göteripdir we bu otaglaryň hemmesi gulpludyr. Bu wasanyň maňlaý böleginde birtopar ýazgylar bar. Bu ýazgylar okalan wagtynda, agzynyň açylýandygy, açaryň alynýandygy we gapynyň açylýandygy aýdylýar».

(Jelaleddin Suýuty / «Hüsnül-Muhadara»)

Şeýle-de, Bagdady bize Osman ibn Ýusubyň döwründe musulmanlaryň piramidalary resmi taýdan ýýkmaga synanyşandygyny habar berýär:

«Melikül-Aziz» Osman ibn Ýusup (aradan çykan ýyly 1198-nji ýyl / hijri 595-nji ýyl) kakasyndan soň döwletiň tagtyna oturanda, ýanyndaky egindeşlerinden käbir jahyllar piramidalary ýýkmaga yrýarlar we üç piramidadan iň kiçisini ýýkmaga girişilýär. Ýykyşlyga buýruk beren «Melikül-Aziz» käbir daş işçilerini, daş köwleýänçileri, döwletij emirlerinden we ýokary ýolbaşçylardan käbirlerini ýykyşlyga gatnaşýan topara girizdi. Piramidalaryň ýerleşen ýerine çadyrlar guruldy we ýykyşlyga gatnaşýanlara hak-heşdek bellendi. Sekiz aý töweregi wagt bu ýerde bolundy. Näçe jan etselerem, günde zordan bir ýa iki daş goparyp aýryp bilýärdiler. Bir topar ýokardan kuwaldadyr lom bilen ursa, aşakdan bir topar ýüp bilen gopan harsaň daşlary çekýärdi.

Piramidadan düşen her bir daş uly ses düşýärdi we ýeri sarsdyrýardy.

Ýere düşen taşlar çendenaşa agyr bolansoň, çägä gömülýärdi we bu gezek ony çägeden çykarmak aýratyn iş bolýardy. Daşlary döwme işi uzaga çekdigiçe ýadawlygyň artmagy, gowşaklygyň we doýgunlygyň başlamagy netijesinde işçiler maksadyna ýetmän, haýran galyjylykly ýagdaýa düşüp işlerini bes etdiler. Ejiz we şowsuz ýagdaýda yzlaryna dolandylar.

Munuň bilen birlikde piramidalaryň daşlaryny gören adamlar

piramidanyň köki gazylýandyr öýderdi. Emma piramidany görende bolsa, hamala piramidanyň diňe gyra-bujaklaryny çyzýan ýaly duýýardy».

(Abdyllyatyf el-Bagdady / «El-İfâde vel-Itibar»).

Yslam dünýäsiniň toplan tejribesiniň Andalusda we Anadolada süýşmegi Müsüriň intellektual geografiýasyny edil howasy ýaly köýdürip taşlady. Kurtubadaky, Stambuldaky intellektual işjeňligiň kiçijik bir bölegi Kairde dowam edenem bolsa, bu iş Napoleonyň basybalýşlaryna galmanka çözülp bilnerdi.

Meselem, müsür piramidalary bilen gyzyklanyp, öwrenjek bolan ýeke osmanly patyşasy ýok. Sebitdäki türk dikmeleri-de bu mesele bilen ýeterlik gyzyklanmadylar.

Beýleki bir ýandan, Ýawuz Soltan Selimiň Müsüri eýelände, bu binalary görüp «Biziň alymlarymyz bu gümmezleri öwrenip bize gürrüň berseler niçik bolardy?» diýendigini bilýäris.

Ahyrynda ylmyň ýagtysysynyň Stambula göçmegi bilen Gizedäki syrlaram ýatdan çykmalydy, tä Parižden kakabaş serkerde Müsüre gözünü dikýänçä.

- **Napoleonyň Müsür ýörişi syrlar perdesiniň gapysyny açýar**

Fransiýada bolup geçen rewolýusiýadan soň Ýewropa döwletleri täze hökümeti ykrar etmändi we ähli gatnaşyklary kesipdi. Osmanly bolsa öňki ýarany bolan Fransiýa bilen gatnaşyklaryny dowam etdirmek we täze hökümet bilen dostlugyny saklap galmak isleýärdi. Şonuň üçin rewolýusion hökümeti dünýäde ykrar eden ilkinji döwletleriň biri boldy.

Şol bir wagtyň özünde Osmanlyda-da käbir möhüm hadysalar bolup geçýärdi. Selim III tagta çykanda, osmanly modernizasiýasyny çaltlanduryp, harby ulgamdyr beýleki ulgamlaryny Günbatara kybap täzelemäge başlapdy.

Şol döwürde Osmanla inženerçilik we üpjünçilik meselesinde iň uly kömegi Fransiýa edýärdi. Gujurly ofiser Napoleon Bonapart bu gatnaşygy ünsli synlaýardy we türkparaz diýiljek derejede osmanly tarapdarlygy bilen goşunyň arasynda öňe saýlanýardy. Napoleon türk janköýerligini italýan goşun bölümlerine serkerdebaşy bellänänçä kagyz ýüzünde ýazan habarnamalarynda-da bu ýaranlygyň resmi taýdan güýçlendirilmegini talap edipdi. Goşun serkerdesi hökmünde Napoleonyň taryhda seýrek gabat gelinýän okgunlylyk bilen dünýäni basyp almagy niýetine düwüpdü.

Munuň üçin ilkinji maksat hem-ä aňsat ýeňiş bolmalydy, hemem iň uly duşmanlary iňlislere agyr zarba urmalydy. Ýaş hem ihtirasly komutan Napolyon gözünü osmanly topraklaryna dikipdi. Az wagtyň içinde Napoleonyň uly flotiliýa gurandygy habar osmanly köşgüne gelip gowuşdy, emma Pariždäki ilçimizden we Stambuldaky fransuz ilçisinden öwrenilen maglumata görä bu hüjüm iňlislere garşy bolmalydy. Ýogsam bolmasa, Napoleon uly flotiliýa bilen Aleksandriýanyň töwereginde görnen wagtynda, Osmanlynyň bular ýaly ýörişiň boljagyndan habary-da ýokdy. Napoleon Müsüri basyp alandan soň özüni hamana ýurduň täze faraony yglan eden ýalydy. Iň esasysy-da, ol gelende ýany bilen 130-dan gowrak fransuz alymyny getirip, sebitiň taryhyndan klimatyna çenli hemme zady öwrenýän Müsür Ylymlar Akademiýasyny gurupdy.

Belki-de, üç ýyla golaý wagtlap ylmy-gözleg işlerini alyp baran bu institutyň iň uly açyşy Rozetta (Reşit) daşyny tapmagy boldy. Gadymy Müsüriň açary ýaly hasap edilen bu daş hakynda indiki makalamyzda gürrüň ederis.

Uzyn gepiň gysgasy, günbatarlylar piramidalaryň musulman häkimiýetini «ýitirim bolan müňýyllyk» hasaplaýar, emma birnäçe yslam halyfy we tanymal alymlar bu binalar bilen içgim gyzyklandy.

Bu boýunça düýpli öňe gidişlik bolmandygynyň iň esasy sebäbem yslam ylym medeniýetiniň ojagynyň Kurtuba (Kordowa) we Stambula süýşmegidir.

Hususanam Andalusiýa terjime boýunça näderejede ösändigini göz önüne tutanymyzda, Gizäniň syrlarynyň XIX asyra çenli çözülmezligi bişowlukdan başga zady aňlatmaýar.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

Ýekşenbe, 25.06.2023 ý. Taryhy makalalar